

LUKÁCSY SÁNDOR

Kinczásás X.

A másik Krúdy

Fehérharisnyás női lábak, szalagos cipők, izgató barhent alsószoknyák, settenkedő gavallérok görbe utcácskák lámpái alatt, néma kocsis a függönyös fiaker bakján, fülbe sugdosott hazugságok, szerelem, száncsengős szerelmi utazások mese-tájban, ahol cinóbervörös a templom tornya, ódon kastély mögött bukik le a nap, kapu és kerítés részegen állonganak helyükön, mint öreg katonák egy régi csata évfordulóján, varjak ereszkednek a kert megritkult, merev gallyaira, mintha csupa öreg V betű zuhanna alá a magasból, róka vagy kutya üget a réten át, a csengők tompán csilingelnek a ködben, szerelmek fanyar emléke páráll, Estella, Rozáli, Fruzsina, Setétke, céltalan, görbe történetek és múlongó idő – ez Krúdy.

Van egy másik Krúdy is.

1922-ben jelent meg Magyar tükör című könyvecskéje. Háborúk, forradalmak, bukások és veszteségek után. Megkomorodott időben. E könyv lapjain sirta el Krúdy Trianon bánatát, vádolta a régi rendet Európa legszegényebb népének, a ruszinnak sorsa miatt, ebben tette közzé Balaton révészei című írását. Összegyűjtött műveinek első, lezárult sorozatába nem került be; a most folyó második sorozatból remélhetőleg nem fog kimaradni.

Hat kis nyomtatott lap egy balatoni átkelésről.

Abból az élet-enciklopédiából, melyet Krúdy hagyott ránk, nem hiányzik az evezés képe. Szindbád áll a rohanó folyó hídján, tájakat lát: „éjjeli pásztortűznél halászok húzzák az evezőt, s a parton elgondolkozva, bátorságot gyűjtve jár egy leány, szíve alatt gyermekével; majd véres szemű férfiak izgalmas arccal merülnek alá a hullámokba, és egy folyómenti kis faluban a folyam a parti fövenyre csúsztatja a dült arcú gavallért, midőn a folyam közepén estefelé gitárpengés és zengő, párzó bariton kíséretében lomha testével hullámot verve csapkod tova a mohácsi gőzhajó.” (Érzélgős utazás, 1915.)

Az evező halászok itt csak méla, poussin-i staffage-alakok a tragikus tájban; a Balaton révészei maguk a főszereplők. Egy meghökkentő, különös remekmű szereplői.

Pontokba szedem, miért tartom különösnek ezt az írást: egy másik Krúdy művét, Szindbád írójának álmódosásai között.

1. Különös, Krúdynál szokatlan maga a téma: a munka ábrázolása. Kakasléptű férfiak gáláns kalandjai helyett elgyötört testek inszaggató erőfeszítése.

2. Különös a szegényemberek munkájának evangéliumi megdicsőítése. Ez a bibliás Krúdy, akiről eddig tudommal nem esett szó, a bibliás Adytól is merőben különbözik. Inkább Egry Józseffel rokon: ez a festő fogja – évekkal Krúdy után – apostoli méltóságra öltöztetni a Balaton egyszerű halászeit.

3. Különös Krúdy festői látásmódja. Egyáltalán: érdekelték a képzőművészetek? Úgy látszik: igen. Egy helyt azt írta: „Ha csak azt tudnánk, hogy miről beszélgettek a nők a Szinnyi Majális című képén?” Itt csak az anekdotás elem foglalkoztatja; a balatoni révészeket maga is festő szemével nézi, s amit a látványról ír, az a modern festészet olyan megértéséről tanúskodik, amely páratlan íróársai között.

4. Különös a kis írás parabola-jellege. Krúdy nem szokott tanításokat bízni tollára. Itt azt teszi. Üzenete meglepő, legalább is Szindbád trójától: küzdeni, felragyogni, győzni. A tanítás egyetemes érvényét főnévi igenevek hangsúlyozzák, szám szerint tizenhét igenév. Ez is páratlan stilisztikájában.

Az a Krúdy, aki ezt a különös, meghökkentő remekművet írta, nem szorul ajánlásra. Tudomásul véteti magát.

BALATON RÉVÉSZEI

Aki megelevenedett bibliai festményt akar látni, az keljen át Zamárdi és Szántód között a kompon. A hajót azok az emberek hajtják evezőikkel, akik már Jézust a tengeren hajókázták, akiknek arcmásait régi templomok félhomályos boltozatain láttuk. Az evező ember, az evezésbe elmerült, szinte átváltozott ember egyforma a Biblia ezer esztendőinek messziségében és a zamárdi kompon. A ferasztó testi munka az Üdvözítő közelségébe vonja az emberi arcokat, a túlvilágra megy az arc fényekért, színekért, a halálosan elferasztott testből kiválik a lélek és kiül a szemekbe, mintha elrepülni készülne. Régen láttam szebb embereket, mint az evező révészeket.

Bús taktusa a munkának a legősibb. Az evezés ugyanaz volt ezerévek előtt is. Hat legény, aki hajtja a nehéz kompot, egymás mellett ül párosával. Mielőtt meghúznák a hosszú, nehéz lapátot, felemelkednek a deszkáról, amelyen ülnek, aztán ugyanabban a másodpercben vetik hátra magukat, amidőn meghúzzák a rudat. Előrevetik magukat, hátradólnak, mintha egy test, egy izom volna valamennyi. Nem késheet senki egy szempillantást, nem pihenhet egyik sem egy másodpercet, nem takarékoskodhat a munkával egy verejtékcseppet sem. Mint egy emberfölötti tánc, ősi ringatása a testnek, megfeszülő és engedő kötele az izomzatnak, a testi munka csodálatossága: folyik az evezés a kompon. Szakadatlanul, megállás nélkül attól a perctől kezdve, amint az evezőket a vízbe merítik: ringatóznak a testek, külön életet kezdenek élni a lábak, a karok, de legfőképpen a fejek, amelyek lassankint oldalvást dőlnek a kimerültségtől. Az evezős emberek testmozgásában van némi nyoma annak a legmodernebb festőművészetnek, amelyet kubizmusnak, futurizmusnak neveznek. Az evező ember testrészei valóban szétválani látszanak egymástól a mozgás következtében. Egy pillanatban csak hátrafeszülő karok látszanak: az emberek eltűnnek a karok mögött. A test többi része elmúlik, levegővé, láthatatlanná válik. Tizenkét kar látszik csupán a hat evezőn. A másik pillanatban: a karok válnak levegővé és helyüket elfoglalják az emberi törzsek, amelyek átringanak egy másodpercre a hajó orrában, mint elvonuló színészek a színpadon. Aztán legvégül a fejek maradnak csupán helyükön. Ezek az önfeledkezett, álarc-, festéknélküli fejek, amelyek olyan pírhoz, fényhez jutnak, mint a szentek fejei, amelyeket egykor régi templomokban láttunk. Nem lehet leírni azt a változást, amelyen a révészlegények általmennek, amire a Balaton közepéig hintáztatják a kompot. A szélmarta, esőtépte, viharos arcok elveszítik minden

földi durvaságukat. Megnemesednek a homlokok, belső fényekben égnek a szemek, alkonyati aranypírban fürdőznek a felhevült arcok. Az a fiatal legény ott az ifjú János próféta, midőn jelenéseket lát. Ez a rongyos katona az első padon olyan, mint a Nepomuki, akinek szobrait annyit láttuk vizek felett, hidak bejárásánál. Bibliai emberek ők valamennyien, amint itt a haragos víz fölött, zöld ég alatt, sötét hegy mögött a hajót vonják, húzzák, megszakadásig eveznek, nem is néznek egymásra, mert mindegyik azt csinálja, mint a másik, a szemük a távolság fátyolképeire szegeződik: vajon mit látnak ott e nedves, örömtelen, fájdalmas szemek? Fel, le, fel, le. Így folyik a munka megállás nélkül, nekivetetten, szinte életre-halálra, a nagy víz közepén, távol a hegyek visszhangjaitól, messzi a mezők dalaitól, földi életek tarkabarkaságaitól. Fel, le, fel, le. A nagy víznek nincsen vége, a hullám nem változik, végtelen szövetje a víznek egyforma kedvvel fogadja a rávonuló gályát minden evezőhúzás után, a szél nem tud új nótát, mindig csak egyet fúj, a hal nem dugja ki a fejét, hogy itt énekeljen az evezőknek; komor az ég, zord a víz, reménytelen a csillag, amely a felhők ablakán átpillant, mozdulatlan a köves part, ígértetlen a holnap, amely a nemsokára beköszöntő éjszaka után következik, a homályba borult partokon a szél tudja a járást: – ők a vizet ismerik csupán, amely hallgatva fogadja őket napról-napra, nem mondja nekik, hogy őket szereti, nem ölelgeti, dédelgeti őket, holott mindig vele s benne vannak, csak tűri, viszi őket, evezőiket, setét hajóikat, messzejáró utasait, akiknek idegen sár szárad a lábukon, akik majd innen nemsokára kikötnek s örökre felejtik a hajósokat, akik a víz közepén minden izmuk megfeszítésével dolgoznak értük. Hátra sem fordulnak többé a partról, vissza sem néznek a messziből, szürke homokszemként perdül le az óra a többi közé, elhalványodik az emlék, mint a felhő a távolban, elsuhan a szél, mint az álom, s a hajósnak nehéz, megszakadó munkától átnemesedett arcából, ez eleven tünevényekből annyi sem marad meg az emlékezés számára, mint a gyufa ellobbant lángjából a vak éjszakában.

Fel, le. Fel, le, vonják a kompot a legények, a tihanyi tanító mindig a hullám közepének irányítja a kormányrudat, mert a hullám közepét kell kettévágni a hajó orrának, ha céljához egyenes vonalban akar jutni, a kocsilovak tűnődve, ijedt mozdulatlansággal állanak, ismeretlen part felé tétován kalandozik az utazó szeme, erőlködik a szél, mintha megérkeztek volna segédei az alkonyattal, mély vízből jön fel a hullám fehér torkával, a közelgő hegyeken már lábujjhegyen fut az alkonyat pásztorfia; ásítózva buknak be az esti homályba az eddig fehérülő parti házikók, vadkacsa-pár vonul a tó felett éji tanyára, lomposan roppanva száll egy nagy madár, mintha megunt volna már az életét, a csend hírnökei futnak szét mindenfelé a kegyelemlevéllel – csak a révészlegények dolgoznak a végkimerülésig, inuk rogytaig, az égre nézve, földet, vizet nem látva, közelgő partot nem érezve, fel, le, mint az örökös dologban álló emberi nedvek, a verejtéknek ki nem fogyó forrása, mozgásnak meg nem állása, álomnak leszállhatatlan kerengése, a munkának elhallgatás nélküli bűgása, másvilágig érő evezőcsapása... Amíg felsívít a révészgazda sirályhangja. Állj.

S akkor szökkenve, nyögve, feljajdulva állnak meg az örök evezők, messzi útról térnek vissza a régi emberi arculatok, látni kezdenek a kimerült szemek, a víz alól bukkannak fel a levegő után nyíló szájak, ernyedten zuhannak le a karok, partra fut a nehéz alkotmány és oly fürgén helyezkedik el az út irányában, mint egy táncosnő.

Igazgatja, illegeti széles fenekét, a lovak robajjal rontanak le a könnyű kocsiával a veszedelmes helyről, a révészgazda beszedi az útiköltséget a kéknadrágos suszterkétől, aki nem segített a komp vonásában, a legények mozdulatlanul maradnak helyükön, evezőik mellett, mintha nem tudnának megválni a fáradalmaknak e kemény deszkájától. Lepihennek a szijas, vadmadár-csontú karok, fekete kezek remegve tapadnak a hídhoz, izmos derekak fájdalmasan összegörnyednek, megmerevült fejek bágyadtan a mellre hanyatlanak, bajuszok hallgatva lekonyulnak, szemek megmerevedve a vízre néznek, a

kemény, csontot törő, izmokat végsőkéig megfeszítő munka után szinte ijedt ez a nyugalom. Evezni, húzni, haladni: ez az élet, nem pedig egy helyben állani a köves, vén partokon. Vadmadár módjára belevágódni a szélbe, a hullámba, a baljóslatú Balatonba: ez az öröm, nem pedig tunyán pihenni a deszkapadon. Repülni, utazni, utolérni az este lenyúló köpenyegét, vagy a napsugár utolsó sarkantyúját elkapni a hullámon... Fütyülve venni a lélegzetet, próbára tenni a szívet, birkózni az ellenálló vízzel, legyőzni a vasvillás szelet, küzdeni, felragyogni, győzni a vízen... Ez az élet, nem az üldögélés a kikötőben. Most egyszerre szegény munkásemberekké váltottak az apostolok...

A bibliai kép helyett a mindennapi sáros országút következik. A balatoni zúgás helyett kerekék egykedvű pergése viszi gondolatunkat. Az eső nyakunk közé csap az út fordulójánál, mint egy lesben álló vándorló. Az alant maradt tavon halottként marad a fekete komp. A vizionárius arcok helyett fáradt legények ácsorognak a parton. Hörög a szél a hegynek kapaszkodó úton. Mintha a boldogságos, fáradságos, biztosan célhoz érő élet maradt volna odalent a vízen az egyszerű, szótalan, igénytelen víziemberekkel, akik nem tudnak egyebet az egész világról, mint az evezőik, vagy a halak, odalent a hullámokban. Az ifjú János apostol, a rongyos katona és a többiek, akik egy órahossznyira úgy megszépültek, megnemesedtek a nagy út mélyein: elmaradnak a setétségben. A bibliai csendet, az evezők boldog hintáját, a hajó megszokott nyikorgását felváltja a sanda országúti élet; a fájdalom és bánat, e két fütyörésző szegénylegény kapaszkodik fel a kocsira az első emberi háznál. A halszemű bibliai emberek helyett csigavonalalakú szemek jönnek szemközt az országúton.